

FAG- FORENINGS KVINDER I PARTI- POLITIK

Af Karin Sandvad

Da kvinderne ved århundredets begyndelse fik adgang til det politiske liv, var fagbevægelsens kvinder med i forreste række. De fagligt aktive kvinder engagerede sig i vid udstrækning også partipolitisk og kvindepolitisk. Det er en af de konklusioner, man kan drage på grundlag af "Personalhistorisk database over danske kvinder fra 1850 til i dag."

279 ud af de 894 kvinder, der i perioden fra 1909 til ca.1950 blev valgt ind i de kommunale råd, var socialdemokrater. Det var langt flere, end de øvrige partier kunne mønstre: Der var 151 konservative, 138 fra Venstre, 114 radikale, 145 fra borger- og kvindelister, og 29 fra højre. Fra de øvrige partier var der kun en meget beskednen repræsentation, men de fleste af disse partier er jo også først opstået mod slutningen af perioden, fx kommunisterne, der tegnede sig for 12 ud af de 894.¹

Socialdemokratiets kvinder udgjorde således 31% af periodens kvindelige kommunalpolitikere - og som det vil fremgå nedenfor, kom en væsentlig del af dem fra fagbevægelsens rækker. Denne betragtelige andel af socialdemokrater var så meget desto mere bemærkelsesværdig, som Socialdemokratiet ikke i særlig grad gjorde en indsats for at promovere sine kvinder, snarere tværtimod.

Kvindernes formelle adgang til det politiske liv

Kvinderne fik i 1903 stemmeret og valgbarhed til menighedsrådene. 1907 fulgte stemmeret og valgbarhed til de kommunale hjælpe-kassers bestyrelse og i 1908 kom loven om kvinders valgret og valgbarhed til de kommunale råd.

I anledning af den kommunale stemmeret diskuterede man på Socialdemokratiets kongres i Odense i september 1908 kvindernes organisering i partiet.² At man ville have kvinderne med, var hævet over enhver tvivl, men det skulle ske inden for partiets eksisterende organisationsstruktur. I de principper, der blev vedtaget på kongressen, hed det bl.a.: "Partikongressen kan kun anerkende én Arbejderbevægelse, den socialistiske, og maa derfor hævde, at der iblandt Arbejderkvinderne ikke er Plads for en særlig Kvindebevægelse eller et separat Kvindeparti." Og det hedder videre: "Naar Spørgsmaalet da rejses om Arbejderkvindernes politiske Organisation, maa

Kongressen ligeledes hævde, at Kvinderne har deres Plads i Socialdemokratiets Organisationer og ikke i separate Kvindeforeninger." Kongressen var dog indstillet på at gøre adgangen til partiet så let som mulig for kvinderne, og det skete ved at kvinderne kun skulle betale halvt kontingent.

Socialdemokratiet havde således knæsat to principper for kvindernes organisering i partiet:

Kvinderne skulle ikke organiseres i separate kvindeforeninger,

Kvinderne skulle ikke organiseres gennem kvindebevægelser eller særlige kvindepartier på tværs af partiskel.

Drude Dahlerup anfører, at det danske Socialdemokrati i spørgsmålet om en særlig kvindeorganisering adskilte sig fra de nordiske broderpartier, hvor man for at fremme rekrutteringen af kvinderne accepterede separate kvindeforeninger. Heller ikke et særskilt kvindeblad, således som de tyske, østrigske, norske og svenske socialdemokratiske medsøstre havde, kunne de danske socialdemokratiske kvinder få lov at udgive.

Kvindeorganisering

Kvinderne var dog allerede tidligere, i slutningen af forrige århundrede, gået deres egne veje både fagligt og kvindepolitisk. Fra 1880'erne grundlagdes en række kvindelige fagforeninger. De tidlige kvindelige fagforeninger havde haft nær kontakt med Kvindelig Fremskridtsforening, og 8 kvindelige fagforeninger deltog sammen med Kvindelig Fremskridtsforening i dannelsen af De samlede Kvindeforeninger (1888-93) og udgivelsen af bladet "Hvad vi vil". Især spillede Anna Nielsen, der 1890-92 var formand for De kvindelige Herreskrædderes Fagforening, en meget aktiv rolle. Hendes datter, Andrea Brochmann, der 1897-1909 ligeledes var formand for De kvindelige Herreskræddere, var også stærkt engageret i kvindesagen og som en af

de få arbejderkvinder aktiv i Dansk Kvinde-samfund.³

De kvindelige fagforeninger deltog ligeledes i Danske Kvinders Valgretsudvalg, siden Valgretsforbundet, indtil de socialdemokratiske kvinder efter den første internationale socialistiske kvindekongference i 1907 trak sig ud af Valgretsforbundet og i stedet dannede Socialdemokratisk Kvindevalgretsforening. Da foreningen i 1908, et par måneder før kongressen, anmodede om optagelse i Socialdemokratiet, blev dette afslået af hovedbestyrelsen med den begrundelse, at der ikke optoges særskilte kvindeforeninger i partiet.

Stillet over for partiets modstand tog kvinderne nu kvindeorganiseringen i egen hånd. November 1908 stiftede kredsen omkring valgretsforeningen Socialdemokratisk Kvindeforening, der som formål havde gennem foredrag og medlemsmøder at virke for socialistisk oplysning, udnyttelse af den kommunale og opnåelse af den politiske valgret. Kvindeforeningen opfattede sig selv som en del af Socialdemokratiet, men mødte ikke nogen umiddelbar accept fra partiets side. Skønt Socialdemokratisk Kvindeforening var en yderst selvstændig kvindegruppe med egen medlemsskare, egen økonomi og eget brev-papir - fra 1915 sågar eget sangkor - blev den aldrig accepteret som en partiorganisation. Foreningen eksisterede frem til 1958, men det lykkedes den ikke at blive et landsomfattende socialdemokratisk kvindeforbund. Forsøgene i 1910, 1935-36 og 1946 blev mødt af partiet med voldsom modstand, ikke mindst fra Stau-ning, der i 1910 han var lige blevet formand for partiet - sendte en skrivelse ud til samtlige partiforeninger i landet, hvori han advarede mod "Dannelsen af Afdelinger til et særligt socialdemokratisk Kvindeforbund med politiske Opgaver" og de "separatiske Tilbøjeligheder", som han mente kvindeforeningen var udtryk for. Der dannedes dog Socialdemokratiske Kvindeforeninger i Ålborg, Århus og Kolding (foreningen i Ålborg eksisterer stadig).

Socialdemokratiske kvindeudvalg

I 1928 lykkedes det Sylvia Pio, datter af Louis Pio, at overtale Stauning til at acceptere oprettelsen af kvindeudvalg, der formelt skulle knyttes til de lokale partiforeninger. I løbet af 1929 oprettedes i København 14 kvindeudvalg, men kun ganske få i provinsen. Kvindeudvalgene vakte ikke udelt begejstring i partiet - og modstanderne fandtes især blandt mændene. Men nedslående valgresultater understregede nødvendigheden af at mobilisere kvinderne. På kongressen i 1931 blev kvindeudvalgene ganske vist accepteret, men det understregedes klart, at de skulle indordne sig under den eksisterende partistruktur, og frykten for dannelsen af et særligt kvindeparti lurede. På samme måde som Kvindeforeningen blev også kvindeudvalgene opfattet som forsøg på separatisme. Bedre blev det ikke, da kvindeudvalgene begyndte at samarbejde uden om partiforeningernes bestyrelser, og da de i 1930 formaliserede samarbejdet i Kvinde-Udvalgenes-Klub, K.U.K., kom det til konflikt med partiet, der opfattede det som et fornyet forsøg på at danne en selvstændig socialdemokratisk kvindebevægelse. I 1934 vedtog den københavnske partiledelse at formalisere og legalisere samarbejdet mellem kvindeudvalgene. Men først på kongressen i 1935 var partiets holdning til kvindeudvalgene udtalt positiv, og der opfordredes direkte til dannelse af kvindeudvalg over hele landet — dog fortsat inden for rammerne af den eksisterende partistruktur. Først efter 1945 skete det egentlige gennembrud for kvindeudvalgene med oprettelse af kredskvindeudvalg og amtskvindeudvalg, ansættelse af en kvindesekretær og etablering af et kvindeblad. 1948 afholdt Socialdemokratiet sin første landsdækkende konference for socialdemokratiske kvinder. I 1960erne stagnerede arbejdet i kvindeudvalgene og efter mange, forbitrede diskussioner der kulminerede på kongressen i 1969, fulgte en gradvis opløsning af kvindeudvalgene.

Kvinder i database

Men tilbage til de 894 kommunalpolitikere og de 279 socialdemokratiske kvinder. Oplysningerne om disse kvinder har vi fra "Personalhistorisk database over danske kvinder fra 1850 til i dag," et projekt der påbegyndtes i 1994 og som skal løbe frem til oktober 1996. Basen vil da rumme oplysninger om godt 5000 danske kvinder - pionerer og banebrydere, aktive kvinder fra kvindebevægelse eller fagbevægelse, sygeplejersker og lærerinder, håndværkere og arbejdere, kunstnere og akademikere, politikere og erhvervskvinder. Kvinder der har ydet en indsats inden for deres fag og for samfundet. Den vil være et værdifuldt grundlag for fremtidig kvindeforskning.⁴

Det har været en nærliggende opgave for baseprojektet at finde frem til de kvindelige kommunalpolitikere, der fra 1909 og frem til ca. 1950 indvalgte i sogneråd og byråd - siden kommunalbestyrelser. Der er foretaget en systematisk inddatering af de kvinder, der blev valgt ved kommunalvalgene fra 1909 til og med 1943. De kvinder, der kom ind ved senere kommunalvalg, er medtaget i det omfang, de også har gjort sig gældende på andre områder.

I perioden 1909-43 blev der afholdt ni kommunalvalg. Ved de første fem (1909, 1913, 1917, 1921 og 1925) kom 110 socialdemokratiske kvinder ind i de kommunale råd, heraf i 1909 alene 32, i 1925 til gengæld kun 12. Ved de efterfølgende fire valg (1929, 1933, 1937 og 1943) var antallet 111, heraf 12 i 1929, men til gengæld 26 i 1933 og 28 i 1937.⁵ Den entusiasme, som Socialdemokratiet lagde for dagen, bl.a. i Social-Demokraten, op til valget i 1909 for at få kvinderne med, synes at være kølnet ved de efterfølgende valg. Til gengæld er der jo en klar fremgang fra 1933. Det kan muligvis tilskrives den øgede indflydelse fra kvindeudvalgene, der jo oprettedes fra 1929.

Det er lidt nedladende blevet anført, at de kvindelige kommunalpolitikere stort set kun fik tildelt de "bløde" udvalg. Og sandt er det, at det hører til undtagelserne, når en kvin-

de blev medlem af eksempelvis budgetudvalget. Kvinderne kom især til at beskæftige sig med børne- og ældreomsorg, sundhedsvæsen, skolevæsen og kultur. Men selvom de således ikke fik direkte økonomisk ansvar, må man ikke underkende den betydning, det fik, at så mange socialdemokratiske kvinder allerede fra århundredets begyndelse - over hele landet, i byråd, sogneråd og kommunalbestyrelser - var med til at forme og forvalte omsorgen for de svage i samfundet. De fik på den måde en væsentlig andel i tegningen af Socialdemokratiets velfærdsmodel.⁶

De fagligt aktive kvinder

Det har ligeledes været et af projektets mål, at basen skulle omfatte de mest betydende og aktive kvinder fra den tidlige kvindelige fagbevægelse. Indtil nu (aug. 96) er det lykkedes at kortlægge 250 kvinder fra den tidlige fagbevægelse frem til ca. 1950.⁷ Kvinder med tillidsposter fra Kvindeligt Arbejderforbund, De kvindelige Herreskræddere og syerskerne, bryggeriarbejdere, tobaksarbejdere, tekstilarbejdere og tjenestepiger.

Som arbejdet skred frem viste det sig imidlertid, at der for nogle grupper vedkommende var tale om personsammenfald, at mange af de kvinder, der var aktive på eet område også gjorde sig gældende på andre. Det gjaldt således de fagligt aktive kvinder, hvoraf 51 ud af de i alt 250 også var partipolitisk aktive, først og fremmest på kommunalt plan, men nogle af dem også landspolitisk - samt en enkelt minister:

Medlem af kommunale råd	48
Heraf siden medl. af	
Folketing eller Landsting	8
Heraf minister	1
Udelukkende medlem af Folketing eller Landsting	3

Geografisk fordeler de 51 fagligt og politisk aktive kvinder sig omtrent ligeligt mellem ho-

vedstad og provins, dog med en vis overvægt for provinsen. Når provinsens kvinder fortrinsvis kom fra købstæderne, endda de større købstæder, hænger det sammen med, at de som arbejdsdeltagere - industriarbejdere - jo netop var arbejdsmæssigt og fagligt aktive dér, hvor industrien var; deres bopæl kunne derimod godt være uden for byen.

Aktive i hovedstad	23
Aktive i købstad	25
Aktive i landkommuner	3

Den partimæssige fordeling kan ikke overraske. Arbejderkvinderne følte sig primært knyttet til Socialdemokratiet, men som nævnt var der enkelte medlemmer af Danmarks kommunistiske Parti. Den partimæssige fordeling blandt de 51 således ud:

Socialdemokratiet	46
DKP	5

Hvis man ser på, hvilke faglige organisationer, kvinderne kom fra, kan det ikke undre, at Kvindeligt Arbejderforbund som den største, mest selvstændige og mest vidtforenede af de kvindelige fagforeninger også havde størst gennemslagskraft inden for kommunalpolitikken. Men også Syerskernes Fagforening, der var lokale, selvstændige afdelinger under Dansk Skrædderforbund, er pænt repræsenteret. Tekstilarbejderforbundet havde ikke selvstændige kvindeafdelinger, men en stor andel af kvindelige medlemmer. Mange opnåede både at blive formænd for lokalafdelinger og medlemmer af forbundsbestyrelsen, og den styrke afspejler sig i det kommunalpolitiske engagement. Når de selvstændige og meget selvbevidste kvindelige herreskræddere tilsyneladende er forholdsvis ringe repræsenteret kommunalpolitisk, skyldes det, at det var en rent københavnsk forening, og de 3 herreskræddere er altså udelukkende valgt til Københavns borgerrepræsentation. Til gengæld var herreskrædderne blandt de første, der gik ind i kommunalpolitik, og både ved valgene 1909, 1913 og 1917 indvalgte kvin-

delige herreskræddere i Borgerrepræsentationen. I øvrigt kom 10 af de 12 socialdemokratiske kvinder, der i perioden 1909-29 valgtes ind i Borgerrepræsentationen, fra fagforeningernes rækker.

Den faglige fordeling så således ud:

Kvindeligt Arbejderforbund	29
Tekstilarbejderforbundet	6
Syerskernes Fagforening (under Dansk Skrædderforbund)	5
De kvindelige Herreskræddere	3
Tjenestepigernes Fagforening	3 ⁸
Tobaksarbejderforbundet	2
Bryggeriarbejderforbundet	1
Typografferforbundet	1
Biscuitarbejderne	1

De faglige kvinder gjorde sig således gældende både kommunalpolitisk og landspolitisk. Drude Dahlerup anfører, at en selvstændig socialistisk kvindebevægelse kunne have dannet rammen om et samarbejde mellem partiets og fagbevægelsens kvinder, og hun påpeger ganske rigtigt, at "de socialdemokratiske kvindeudvalg og fagbevægelsens kvinder har ... fungeret adskilt, men med et vist samarbejde."⁹ Det er imidlertid en sandhed med modifikationer. Der eksisterede ganske rigtigt ikke noget formaliseret, organisatorisk samarbejde, ikke før etableringen af Kredsen i 1942, et fælles forum for faglige og politiske kvinder.¹⁰ Men mange af de socialdemokratiske kvinder tilhørte jo netop begge kategorier, de så at sige forenede dem i samme person, og i hvert fald frem til 1950 var mange af dem både fagligt og partipolitisk aktive. Eksempelvis sad der faglige kvinder i spidsen for Socialdemokratiske Kvindeforening (Andrea Brochmann og Thea Tønder i København og Kristine Jensen i Aalborg, se nedenfor).

I sin grundige analyse af de socialdemokratiske kvindegrupperinger, Socialdemokratisk Kvindeforening og kvindeudvalgene, fremhæver Beth Lauridsen med rette disse grupperingers betydning for kvindernes vej til ledende poster i partiet. Nærlæsning af biografier af periodens socialdemokratiske kvindelige

kommunalpolitikere" bekræfter bl.a. at mange af dem var bestyrelsesmedlemmer eller formænd for de lokale kvindeudvalg. Men det forekommer mig, at hun underkender de faglige kvinders betydning, når hun anfører, at det i den periode, hun behandler (1929-58), ikke var "de faglige kvinder, der dominerede på de ledende poster."¹² Ikke mindre end 5 af de 19 kvinder, hun opregner fra Socialdemokratiets hovedbestyrelse og forretningsudvalg,¹³ var dog udgået fra fagbevægelsen, nemlig Henriette Crone, Alvilda Andersen, Thea Tønder, Helga Larsen og Elna Syvertsen. De var alle fem fremtrædende fagforeningskvinder, og Henriette Crone og Alvilda Andersen sad som HB-medlemmer endnu på ledende faglige poster. Vi finder også de faglige kvinder i Folketting og Landsting - og en af dem blev som nævnt sågar minister.

Portrætter af arbejderkvinder

Men hvem var de egentlig, disse 51 kvinder, om hvem vi ved, at de overkom både at være fagligt og partipolitisk aktive? Kan vi gøre dem til mennesker af kød og blod? Det kan være vanskeligt nok, for oplysningerne om dem varierer, både kvantitativt og kvalitativt. Arbejderklasens kvinder - og mænd - har kun sjældent efterladt sig breve eller dagbøger eller personlige beretninger. Deres individuelle historie falder sammen med organisationens historie, og det skriftlige materiale, de har efterladt sig, udgøres af organisationens forhandlingsprotokoller og mødeberetninger. Men ved at sammenstykke de mange spredte oplysninger fra jubilæumsskrifter, fagblade og avisudklip kan vi tegne et lidt fyldigere portræt af nogle af dem:

Henriette Crone (1874-1933) var den ene af de tre socialdemokratiske kvinder, der ved kommunalvalget 1909 som de første blev valgt ind i Københavns borgerrepræsentation. De to andre var Anna Johansen, formand for De kvindelige Herreskrædderes Fagforening, og Olivia Nielsen, forbundsformand for Kvindeligt Arbejderforbund, der kom ind som sup-

pleant. Det var altså tre kvinder fra fagbevægelsen, der i 1909 var Socialdemokratiets pionerer i Borgerrepræsentationen.

Henriette Crone var født på Vestsjælland mellem Kalundborg og Slagelse, men flyttede som 14-årig, ved faderens død, sammen med sin mor til København. Hun arbejdede først som tjenestepige og blev siden trykkeriarbejderske. 1898 stiftedes De kvindelige Trykkeriarbejderes Fagforening, og Henriette Crone blev straks medlem af bestyrelsen. 1903 valgtes hun til næstformand og fungerede samtidig som foreningens sekretær. I 1906 valgtes hun til formand, og hun beholdt formandsposten til sin død i 1933. Hun var ligeledes 1906-33 medlem af Dansk Typografforbunds hovedbestyrelse og forretningsudvalg.

Sin partipolitiske karriere startede Henriette Crone som nævnt i Københavns borgerrepræsentation, hvor hun sad 1909-13. 1920 indvalgte hun for Socialdemokratiet i Landstinget, hvor hun sad til sin død. 1927 blev hun medlem af Socialdemokratiets hovedbestyrelse, hun havde dog allerede fra 1915 stået som suppleant. Hun argumenterede energisk for kvindens ligestilling -- på arbejdsmarkedet såvel som i samfundet. Og det var netop erfaringerne fra trykkeriarbejdet, der gjorde hende til en skarp kritiker af forslaget om indførelse af forbudet mod kvinders natarbejde i industrien. Hun vidste, at det for de kvindelige trykkeriarbejdere ville være ensbetydende med, at de ville miste deres job. Hun fremførte sit synspunkt på den internationale socialistiske kvindekongres i København 1910, og det vakte stor opstandelse, både i det danske Socialdemokrati og i danske og internationale socialistiske kvindekredse. Derimod var hun i dette spørgsmål helt på linie med Dansk Kvindesamfund og Kvindeligt Arbejderforbund, der frygtede at loven ville diskvalificere kvinderne på arbejdsmarkedet. Den samfundsmæssige ligestilling demonstrerede hun bl.a. ved som socialdemokratisk ordfører i Landstinget ved behandling af loven om ægtefællers arveret at gå ind for, at kvinden i tilfælde af ægtemandens død skulle have en økonomisk

Henriette Crone

værge - forudsat naturligvis, at manden underkastedes samme betingelser!

Henriette Crone placerede sig endvidere centralt i det internationale socialistiske kvindearbejde. Hun deltog fra 1910 i en lang række internationale kongresser, 1925 blev hun medlem af den internationale faglige kvindekommité og fra 1927 var hun medlem af den internationale socialistiske kvindekommité.

Helga Larsen (1884-1947) indvalgte i 1918 i Folketinget for Socialdemokratiet som den ene af de første fire kvinder, der kom ind efter grundlovsændringen i 1915 - og som den første arbejderkvinde, der kom på tinge.¹⁴ Hun var barn af en enlig, ufaglært mor, der var bryggeriarbejderske, og allerede som 9-årig måtte hun arbejde 6 timer dagligt efter

Helga Larsen

skoletid for at bidrage til hjemmets økonomi. Hun ville egentlig gerne i lære som maskinstrickerske, men lønnen i læretiden var for lav. Hun blev derfor bryggeriarbejderske, som sin mor.

Helga Larsen havde som barn fået indpodet tilknytningen til fagbevægelsen, hendes mor havde været aktiv i arbejdet for at organisere bryggeriarbejderskerne. Da Det kvindelige Bryggeriarbejderforbund for København og Omegn dannedes i 1903 blev Helga Larsen, som knap 19-årig, kasserer. Allerede i 1908 valgtes hun til formand, og da kvinderne fra 1909 blev repræsenteret i Dansk Bryggeri-, Brænderi- og Mineralvandsforbunds hovedbestyrelse overtog hun denne post. 1927 måtte Helga Larsen imidlertid forlade sine tillidposter i både fagforening og fagforbund, da den

samlede hovedbestyrelse efter et mistillidsvotum trådte tilbage på grund af en lånesag, hvor hovedbestyrelsen havde godkendt et lån til et par medlemmer, uden at foreningens medlemmer var blevet fuldt informerede. I øvrigt havde Helga Larsen også selv lånt et mindre beløb. Kendelsen var til stor sorg for både Helga Larsen selv og for fagforeningen. Helga Larsen var højt respekteret for sin store indsats i en periode, der var præget af verdenskrig, arbejdsløshed, konflikter, økonomisk krise og bankkrak.

1913 var Helga Larsen blevet medlem af Københavns borgerrepræsentation for Socialdemokratiet, og hun sad på denne post til sin død i 1947, afbrudt af en periode som rådmænd 1944-46. Hun var tilsynsførende ved den kommunale børneforsorg og forstander for kommunens husvildforsorg. 1918 blev hun som nævnt valgt ind i Folketinget, og det kan vel næppe undre, at hun især interesserede sig for bedre forhold for arbejderfamilierne i almindelighed og de enlige mødre og deres børn i særdeleshed. Det var måske lige så meget som barn af en enlig mor som i loyalitet med Socialdemokratiet at hun kunne gå helhjertet ind for loven om forbud mod kvinders natarbejde. Og for bryggeriarbejderskerne udgjorde loven ikke en nævneværdig trussel. 1937 nedlagde hun imidlertid sit folketingsmandat for helt at kunne hellige sig sit arbejde i Københavns kommune.

Andrea Brochmann (1868-1954) var en af pionererne både i fagbevægelsen og i det politiske liv. Som datter af Anna Nielsen, formand for De kvindelige Herreskrædderes Fagforening 1890-92, havde hun fået det fagpolitiske arbejde ind med modermælken. Andrea Brochmann blev herreskrædder som sin mor, og i 1897 blev hun formand for den på det tidspunkt skrantende fagforening for de kvindelige herreskræddere. I Andrea Brochmanns formandsperiode (1897-1909) voksede foreningen - fra 35 medlemmer i 1897 til 1200 i 1899. Det år kastede foreningen sig ud i sin første strejke. Den kom til at vare 14 dage, fik stor opbakning i Dansk Skrædderforbund og førte til en

Andrea Brochmann

Kristine Jensen

lønforhøjelse på ca. 12% til kvinderne. 1899-1912 var Andrea Brochmann medlem af hovedbestyrelsen og forretningsudvalget for Dansk Skrædderforbund, der fra 1889 optog de kvindelige herreskræddere i forbundet, omend der fra mange mandlige svendes side var stor modvilje mod de kvindelige fagfæller.¹⁵

Andrea Brochmann var blandt de ledende i kampen for kvinders valgret, og i lighed med sin mor var hun aktiv i kvindesagen. Fra 1898 deltog hun som repræsentant for de kvindelige herreskræddere i Danske Kvindeforeningers Valgretsudvalg. Hun var overbevist socialdemokrat men også kvindesagsforkæmper, og man finder hende derfor blandt de socialdemokratiske kvinder, der var forbitrede over Socialdemokratiets lunkne kvindepolitiske holdning. Hun var således i 1908 medstifter af Socialdemokratisk Kvindeforening og 1912-35 var hun foreningens formand.¹⁶

Andrea Brochmanns kamp for kvinders valgret førte hende selv ind i det politiske liv: 1917-43 var hun medlem af Københavns borgerrepræsentation for Socialdemokratiet, og hun var medlem af Landstinget 1926-32 og 1933-40.

Bemærkelsesværdigt er det, at hun 1922-32 var medlem af Dansk Kvindesamfunds fællestyrelse og forretningsudvalg. Hun var således en af de få arbejderkvinder, der deltog i den borgerlige kvindebevægelse.¹⁷

Kristine Jensen (1880-1956) var en af provinssens kvindelige pionerer, både fagligt og politisk. Hun arbejdede som syerske, og fortsatte med at arbejde efter at hun i 1899 var blevet gift. Familien boede i Sundby-Hvorup uden for Aalborg. 1910 var hun med til at stifte Syerskernes Fagforening i Aalborg og blev fra starten foreningens formand, en post hun be-

holdt helt frem til 1950. Syerskerne blev i 1915, efter mange diskussioner, optaget i Dansk Skrædderforbund, og fra 1916 frem til 1936 var Kristine Jensen medlem af forbundets hovedbestyrelse.

Allerede mens familien endnu boede i Sundby-Hvorup var Kristine Jensen aktiv i politik: Hun blev medlem af bestyrelsen for den kommunale hjælpekasse 1913-17, og 1917-31 var hun socialdemokratisk medlem af Sundby-Hvorup sogneråd. 1933 flyttede familien til Aalborg, og her fortsatte hun i samme politiske spor, for allerede samme år blev hun medlem af Aalborg byråd, og også denne post beholdt hun til 1950. Hun gjorde sig stærkt gældende inden for partiet og var 1924, 1932 og 1939 suppleant til Landstinget, valgt af Socialdemokratiet i Nordjylland.

Hun hørte til den kvindepolitiske kreds af socialdemokratiske kvinder og blev fra 1923 næstformand for Socialdemokratisk Kvindeforening i Ålborg og siden formand. Hendes kvindepolitiske engagement strakte sig også til Danske Kvinders Beredskab, og hun blev formand for foreningen i Aalborg og medlem af organisationens hovedkomité.

Thea Tønder (1880-1944) var en københavnsk tobaksarbejderske, der gjorde en enestående kommunalpolitisk karriere. Allerede da hun var 10 år gammel begyndte hun at arbejde på Hirschsprungs tobaksfabrikker, og hun blev på denne arbejdsplads til 1937. I 1907-09 og igen 1919-30 var hun medlem af bestyrelsen for Enigheden, tobaksarbejdernes fagforening i København. 1922 indvalgte hun i Tobaksarbejderforbundets hovedbestyrelse, og dermed trådte hun ind i en udpræget mandeverden. Hun var ganske vist ikke den første kvinde, der kom ind i forbundsbestyrelsen, men i de år hun sad der, frem til 1937, var hun eneste kvinde i forsamlingen.

1937 blev *Thea Tønder* socialdemokratisk medlem af Borgerrepræsentationen og blev som en af de få kvinder medlem af budgetudvalget. Men allerede 1938 blev hun af den socialdemokratiske gruppe udpeget til rådmand i magistratens 2. afdeling (hospitaller og boli-

Thea Tønder

ger). Som borgmesterens nærmeste medarbejder og stedfortræder måtte hun adskillige gange være fungerende hospitals- og boligborgmester. *Thea Tønder* var den første arbejderkvinde i Københavns magistrat - og var i sin embedsperiode den eneste kvinde. Hun var rådmand ved sin død i 1944.

1935-44 var hun formand for Socialdemokratisk Kvindeforening og fra 1939 medlem af Socialdemokratiets hovedbestyrelse.

Fanny Jensen (1890-1969) var den første arbejderkvinde, der kunne sætte sig på en ministertaburet. Hun stammede fra et arbejderhjem i Horsens, og hun selv kom i arbejde som fabriksarbejderske, fra 1911 på Kirks Telefonfabrikker i Horsens. S.a. kom hun ind i bestyrelsen for Kvindeligt Arbejderforbunds Horsensafdeling. Da hun undrede sig over ikke at blive indkaldt til bestyrelsesmøder, fik hun det

Fanny Jensen

svar, at hun jo var gift, så derfor mente man ikke, hun kunne komme til møder om aftenen. Hun blev dog et særdeles aktivt bestyrelsesmedlem, og allerede det følgende år, 1912, blev hun valgt til formand. Hendes ægteskabelige status har tilsyneladende ikke bremset hendes aktivitet, for 1920-30 var hun medlem af Horsens byråd, valgt for Socialdemokratiet.

Hun deltog regelmæssigt i Kvindeligt Arbejderforbunds kongresser og udfoldede stor aktivitet, både som taler og dirigent. 1935 valgtes hun til forbundssekretær i Kvindeligt Arbejderforbund, og familien flyttede nu til København. 1937 valgtes hun til forbundsformand indtil hun i 1947 udnævntes til minister.

Den partipolitiske virksomhed i København indledte hun som medlem af Borgerrepræsentationen 1943-47 og i 1947 blev hun medlem af Folketinget. Og s.a. kom så udnævnelsen til

minister uden portefølje - "med særskilt henblik på hjemmenes, husførelsens og børnenes interesser inden for sociale og forsyningsmæssige områder og på selverhvervende kvinders interesser." Ministeriet var oprettet som led i Socialdemokratiets kampagne for at få kvinder ind i politik, og det var uden reel indflydelse. De socialdemokratiske kvinder var stærkt utilfredse både med kvindernes placering i Socialdemokratiets politik og med ministeriets ringe indflydelse. I forbindelse med regeringsomdannelsen i 1950 bad Fanny Jensen selv om sin afsked, men hun fortsatte som medlem af Folketinget til 1953.

Fanny Jensen huskes måske mest som minister - ovenikøbet for et mislykket ministerium. Men det var fagforeningsarbejdet og lokalpolitikken, der var hendes egentlige virkefelt. Vagn Dybdahl skriver om hende i Dansk biografisk leksikon, at hun var "en respekteret fagforeningsleder, men gjorde sig ikke stærkt gældende." Hun var imidlertid en dygtig og troværdig forhandler, og man skal ikke glemme, at hun var forbundsformand i en periode med krise og besættelse, hvor den danske fagbevægelse var trængt.

Ovenstående portrætter er et lille udpluk af de mest fremtrædende af de 51 faglige og politiske kvinder, nogle af dem, vi hidtil har kunnet finde flest oplysninger om. Men også de, der sad på mere beskedne poster og som udelukkende virkede i det lokale miljø, havde en væsentlig rolle at spille både på det faglige og på det politiske plan. Som vi har set engagerede de sig bredt: fagpolitisk, partipolitisk, kvindepolitisk. De kom fra hovedstad og provins og repræsenterede forskellige fag, men fælles for dem var, at de var arbejderkvinder - fabriksarbejdere, tjenestepiger, syersker. Deres udgangspunkt var fagbevægelsen, og de havde en styrke og en gennemslagskraft, der bar dem videre ind i det partipolitiske arbejde. De havde frem for alt et udsyn, der bar ud over dagen og vejen.

Noter

1. Der blev, ikke overraskende, valgt en del kommunistiske kvinder ind i de kommunale råd ved kommunalvalget i 1946.
2. De følgende afsnit om Socialdemokratisk Kvindeforening og Socialdemokratiets kvindeudvalg bygger i det væsentlige på Drude Dahlerup: Kvinders organisering i det danske Socialdemokrati 1908-69, *Meddelelser om Forskning i Arbejderbevægelsens Historie*, nr. 13 okt. 1979. Endvidere har jeg gennemlæst Beth Helte Lauridsens speciale: *De politiske kvindegrupper i Socialdemokratiet fra 1929 til 1958 med særlig henblik på forholdet til partiet, dets faglige kvinder og kvindebevægelsen samt partiets forståelse af kvindepolitik*.
3. Se biografier i Personalhistorisk database over danske kvinder.
4. Databasen vil fra 1.oktober 1996 være offentlig tilgængelig på ABA, Kvinfor, Statsbiblioteket og Det kgl. Bibliotek.
5. De anførte tal angiver udelukkende nyvalgte kommunalpolitikere.
6. Beth Lauridsen ser (s. 63) kvindegruppernes arbejde for bedre forhold for børn, ældre, handicappede, socialt dårligt stillede grupper i det hele taget, mødrehjælp, daginstitutioner, seksualklinikker, sundhedsplejerskeordninger etc. som en muliggørelse af "kvindernes frigørelse fra hjemmenes vægge" og som et arbejde for "at forbedre reproduktionsfunktionerne." (s. 101).
7. I basen er medtaget alle medlemmer af hovedbestyrelser, hovedkasserere og forbundsrevisorer samt fra lokalafdelingerne de formænd og kasserere, der har siddet i mindst 10 år.
8. Tyende fik først kommunal valgret i forbindelse med Grundloven 1915. I øvrigt blev Tjenestepigernes Fagforening under den magtfulde Marie Christensen først socialdemokratisk orienteret efter 1915. Hun var selv socialdemokratisk medlem af Borgerrepræsentationen 1917-21.
9. Dahlerup, s. 30.
10. Beth Lauridsen s. 72ff.
11. I fx Kirsten Halberg (red.): Dansk Kvinders Aar-bog 1947, Kbh. 1946, der indeholder biografier af samtlige kvindelige kommunalpolitikere, valgt ind i 1946.
12. Beth Lauridsen, s. 96.
13. Do. s. 93f.
14. De øvrige var 2 konservative og 1 radikal.
15. Sandvad: Den kvindelige fagbevægelse i København 1870-1900. Specialeopgave i historie, Kbh., 1968.
16. Hos Beth Lauridsen er en redegørelse for foreningens udvikling i slutningen af Andrea Brochmanns formandsperiode.

17. Beth Lauridsen påpeger s. 89ff. forbindelsen fra 1930'erne mellem Dansk Kvindesamfund og de socialdemokratiske kvinder, men der er ikke tale om arbejderkvinder.

Abstract

Sandvad, Karin: Union Women in Politics
Arbejderhistorie 3/1996 p. 53-63

In the beginning of this century, women were gaining access to political affairs also in formal terms: 1908 saw legislation for woman suffrage and eligibility to the local authorities and in 1915 followed the constitutional change introducing woman suffrage and eligibility to the two parliamentary chambers (Folketing and Landsting). The studies involved in establishing a "Biographical Database of Danish Women from 1850 up to the present time" have shed new light on women's participation in political affairs. Today, for instance, we know that a little under one third of women elected to local governing bodies during the period 1909 and up to approximately 1950 belonged to the Social-Democratic Party, and we can see that women trade unionists have always played an important role in party political life. They constituted an important group within the Social-Democratic Women's Association. They were elected to the City Council of Copenhagen, to local town councils throughout Denmark, mainly representing the Social-Democratic Party, but also the Danish Communist Party. They made their presence felt in both parliamentary chambers (and one of them was even made a minister). Six women have been selected to document the wide scope of interest and involvement demonstrated by these women.

Karin Sandvad
Cand. phil i historie
Projektmedarbejder ved "Personalhistorisk databaser over danske kvinder fra 1850 til i dag"
ABA, Nørrebrogade 66D
Tlf:35 36 15 22